

Madencilik Sektörünün Yeniden Yapılanması Sürecinde MTA'dan Beklenenler

Aşağıdaki görüşler, Maden Yüksek Mühendisi Hakan Muhterem KÖSE'nin, madencilik sektörünün değişik kesimlerinde yer alan 35 kişinin konuya ilişkin sorularına verdiği cevapları içeren ve Kasım 1993'te yayımlanan "Madencilik Sektörünün Yeniden Yapılanması Sürecinde MTA'dan Beklenenler" adlı kitabında yer almıştır.

Türkiye madenciliğinin, içinde bulunduğu durumdan çıkmasında MTA nasıl bir işlev üstlenmeli?

Yaklaşık onbeş yıldır sürekli gerileyen madenciliğimizin, kimi endüstriyel hammadde üretimini dışta tutarsak, adeta kepenkleri indirme noktasına geldiğini, yılların madencilik kuruluşlarının sektörü boşalttığını herkes biliyor.

Bu duruma gelmesinde her maden türüne özgü nedenler olmakla birlikte, hepsi için birden geçerli olacak genel nedenler de vardır. Bu genel nedenlerin bir kısmı dünyadaki teknik, teknolojik, ekonomik ve ticari gelişmelerin Türkiye'ye ve sektörümüze yansımalarıdır; ki bunlar, açık ocaklarda daha derinlere inilebilmesi, doğal gazın uzun mesafelere taşınabilmesi, korumacılığın itibar yitirmesi sonucu gümrük duvarlarının indirilmesi, dampingli malların piyasaya girmesi, doğal maddeleri ikame edecek yapay maddelerin daha güçlü seçenek olmaları, hurda kullanımının yaygınlaşması, malzeme kullanımında sağlanabilen tasarruflar ve ekonomik durgunluk gibi bilinen nedenlerdir.

Bu nedenlere ek olarak, önemi hiç yadsınamayacak boyutta olan ülke içi, fakat sektör dışı nedenler de vardır. Bunlar da, Türkiye'de sanayileşmenin adeta hız kesmesi, yatırımların azalması, daha risksiz ve zahmetsiz para kazanmanın özendirilmesi, ne pahasına olursa olsun köşe dönme gereğinin empozesi, taşımacılığın büyük oranda karayoluna dayandırılması, sanayiinin belirli mekanlarda yoğunlaşması, Türkiye'nin kötü yönetilmesi, belirli düşüncenin mevzi kazanması uğruna kamu kuruluşlarının felç edilmesi vb.'dir.

Peki, madenciliğimizin bugünkü duruma gelişinde sektör içi nedenlerin hiç mi payı yok? Köstebek yuvasını andıran ocaklar, onyıllarca işletildiği halde rezervi halen doğru dürüst bilinemeyen/merak bile edilmeyen yataklar, çağ dışı kalmış arama ve işletme yöntemleri, düzmece raporlar/projeler ve bunlara dayanarak verilen ruhsatlar herkesin gözü önünde olup bitirken neler yaptık? Dış dünyadaki gelişmeleri kontrol edemedik. Ülke içindeki gelişmelere de gücümüz yetemedi. Sektör içinde olup biten bu olumsuzluklar da mı kaçınılmazdı, kaderdi, ya da Anayasa maddesi idi? Öyle ya da böyle, sektörü disipline edebilsedik, madenciliğimiz yine bugünkü durumda olur muydu?

Şimdi ne yapmalı? Kanunca önce, "Türkiye'yi yönetenlerin şu temel tercihi yapmaları gerekir. Kendi doğal kaynaklarımızdan bilinçli ve inisiyatif kullanarak yararlanılacak mı; yoksa, "sanayileşmesek de olur ya da sanayileşmeye evet, ama kendi doğal kaynaklarımız olmasa da olur; isteyen madensel hammaddesini yakıtını dilediği yerden getirir; is-

teyem yerli ya da yabancı firma Türkiye'de arama yapar, bulursa işletir; onun dışında devlet olarak madencilik sektörüne yapabileceğimiz bir şey yok."⁹⁹ gibisinden hiç bir sektöre reva görülmeyen bir yaklaşım ile sektör kaderine mi terk edilecek?

Sektörün kendi kaderine terk edilme seçeneğini düşünmek bile istemiyorum. Ancak tercih, Türkiye'nin kendi doğal kaynaklarından yararlanacağı önünde ise, bu durumda yapılması gereken şey, madencilik sektörünün, ülkede uygulanan ekonomi politikalara uygun biçimde tümüyle yeni baştan yapılandırılmasıdır. Bu yapılandırmada ruhsat verme, denetim, teşvik vb. için gerekli tüm yasal, kurumsal, örgütsel öğeler ile bunlar arasındaki mekanizmaların olabildiğince kusursuz ve çalışabilir olması gerekir. Konumuz gereği burada, belirtilen bütünsellik içinde arama etkinliklerinin ve dolayısıyla da MTA'nın yaşamsal önemi üzerinde durulacaktır.

*"Sırası gelmişken bir gerçeğin altını bir kez de ben çizmek isterim: Türkiye'nin mineral kaynakları açısından, birkaç istisnası dışında, önemli rezervlere sahip olmamasının tek nedeni, henüz yeterince ciddi biçimde aranmamış olmasıdır."*⁹⁹ Bilinen rezervlerin çoğu da rastlantı sonucu bulunmuşlardır. Dolayısıyla etkin bilimsel aramalar sonucu büyük rezervlerin ortaya çıkarılamayacağını kimse öne süremez. Nitekim son yıllarda özellikle yabancı sermayeli kuruluşların, bugüne değin varlığı bilinmeyen potansiyelleri ortaya çıkarması bu yargıyı doğrulamaktadır. Bu nedenledir ki, Türkiye'nin madenciliği önemsemesi gerektiği ısrarla savunulmaktadır.

Kendi haline bıraktığınızda, sermayenin böylesine riskli ve zahmetli bir sektöre kayması beklenemeyeceğine göre, kimi araçlarla özendirilmelidir (ve/veya devlet doğrudan kendisi yatırım yapmalıdır). Özendirmede kıstas da, sektörün diğer sektörlerle göre risk ve kârlılık açısından çekiciliği, ya da en azından rekabet edebilme yeteneğidir. Madenciliğin risk açısından örneğin bir imalat sanayiinin düzeyine gelebilmesi için, en azından, mineral yatağına ilişkin belirsizliklerin giderilmiş olması gerekir. Yani yatağın doğru dürüst aranmış olması gerekir.

Burada bir parantez açıp, arama denildiğinde ne anlaşılması gerektiğini, arama etkinlikleri arasında nelerin gerçekten yapılması gerektiğini belirtmekte sanırım yarar var. Arama biliyoruz ki, geniş alandaki temel jeolojik verilerden yola çıkıp, dar alana inildikçe amaca uygun olarak çeşitlenen ve ayrıntılandırılan bilgileri elde etme çalışmalarınıdır. Bir sahanın aranmasında, bölgesel düzeydeki temel jeolojik verilerden yola çıkılarak mineral yatağı düzeyinde jeolojik, jeofizik, jeokimya, topografik, mineralojik, teknolojik, jeoteknik, sondaj, kuyu, yarma, galeri, kimyasal analiz

gibi arama ve araştırma gerekli olmakla birlikte, yeterli değildir. Arama çalışmalarının amacı, son çözümlemede, mineralin yerinden sökülüp piyasaya sunulabilme ve sonuçta yatırımcısına sağlayacağı faydaları araştırmak/ölçmek ve olası seçenekleri ile kıyaslamak olduğundan; konuyla ilgili tüm belirsizliklerin, dolayısıyla da risklerin mümkün olduğunca azaltılması; bunun için, bu işin yapılabilirliğini etkileyebilecek diğer tüm teknik, ekonomik, mali, coğrafik, meteorolojik, çevresel, toplumsal, hukuksal ve bazen de siyasal vb. konuların da, hemen başlangıçta olmasa bile, çalışmalar ilerledikçe araştırılması gerekmektedir.

Birbirini tamamlayan bütün bu arama araştırma ve değerlendirme çalışmaları sağlıklı biçimde yapılmadan, mineral yatağının işletilmesine, ona yatırım yapılmasına karar verilemez, verilmemesi gerekir. Bu zincirin tüm halkaları önemlidir ve biliyoruz ki, bir zincir ancak en zayıf halkası kadar kuvvetlidir.

Çok uzun zaman alacağı, önemli parasal harcamalar ve uzmanlık gerektireceği bilinen böylesi bir arama ve araştırma çalışmasını madencilerimiz, madencilığe soyunacak kişi ve kuruluşlarımız yapar mı? Yapmıyor da zaten.

Riskin çok yüksek olduğu bir yere harcama yapması için, bu alanı tercih etmesi için kişinin çok özel nedenleri olmalıdır?

O halde ne yapılmalı? Doğru dürüst bir arama yapılmadan madencilik yapılamayacağını baştan kabul ediyorsak, bunu ön koşul olarak görüyorsak; madenciliği kendi kaderine, yabancı tekellere bırakmayı düşünmüyorsak; ciddi madencilik yapmaya gönüllü olup da riskini yüksek gören ve/veya finansman gücü sınırlı olan kişilerin/kuruluşların da madencilığe yatırım yapmasını istiyorsak; arama yatırımları riskinin birilerince, devletçe, paylaşılması; arama etkinliklerinin finansmanına devletin büyük oranda katılması gerekmektedir.

Arama ve araştırma etkinliklerinin finansmanına devlet nasıl katılır? Kanımca, verili koşullarda bunun uygulanabilir tek yolu var: Devletin, bütçeden aktaracağı fonlarla bir (ya da bir kaç) kuruluşu aracılığı ile arama etkinliklerini finansa etmesi; yani bütçeden beslenen bir kuruluşun bu etkinlikleri üstlenmesi. (Tabii, bu fonların tümüyle hibe olması gerekmez; zaman içinde geri dönüşünü sağlayacak düzenlemeler de yapılmalıdır).

Son on yılda, ihracat ve turizm nasıl çekici hale getirilip büyüme sağlandı ise, madencilikte de benzer araçlar kullanıldığında büyüme olmaması için neden var mı? Sanırım, Türkiye'nin madencilik politikasının temel öğelerinden biri bu olmalıdır.

Şu gerçeği de unutmamak gerekir: Girişimciye ne kadar çok hazır ve güvenilir bilgi sunulursa, üstleneceği risk o kadar az olur ve proje o kadar çekici hale gelir. Dolayısıyla, madencilğe ilgi tatmin edici bir ivme kazanıncaya değin, arama-araştırma etkinliklerinin en azından ön fizibilite düzeyine değin devletçe yapılması yararlı olacaktır. Bundan daha az araştırılmış projelerin, girişimcilerin ilgisini çekmeyeceğini düşünüyorum.

Bu ise, temel jeolojik verilerin üretilmesine ek olarak, saha bazında ön fizibilite düzeyine değin getirilecek arama ve araştırma etkinliklerini de Devletin finanse etmesi/üstlenmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Ve bütün bunlar bizi bir sonuca götürmektedir: **“Türkiye madenciliği güçlendirilecek ise, verili koşullarda bu ancak güçlü bir MTA ile olasıdır. Çünkü tanımlanan bu arama-araştırma çalışmalarını yapabilecek tek kuruluş, kolu-kanadı kırılmış olsa da halen MTA'dır.”** MTA işlev kazanmadığı sürece madenciliğimizin güçlenmesi mümkün değildir.

MTA'nın özellikle son yıllardaki performansı tatmin edici mi?

MTA'nın gerek nitel açıdan, gerekse nicel açıdan performansının iyi olduğunu kimse söyleyemez. Yani var olan potansiyeline karşın ne, yaptığı harita, sondaj, araştırma vb.'nin miktarı tatmin edicidir; ne de bunların kalitesi. Bu geçmişte de yakınma konusu olmuştur, bugün de olmaktadır. Ancak, 1980 öncesine değin yükselen grafiği, 1980 yılından bu yana, üstelik sürekli büyüyen bir açıyla, düşüştür. Ne var ki bu düşüş, yalnızca MTA'da ya da madencilikte değil. Geriye gidış, çürüme, yozlaşma her alanda kendini göstermektedir. Belki MTA'nın bu olumsuzluklardan daha fazla nasiplendiği söylenebilir. Ve bugünlere bir gecede gelinmedi. Gün be gün yaşanarak, gün be gün yalnızlıklar söylene söylene gelindi. Yukarıda sayılan nedenler ortadan kalkmadıkça, politikalarda, kadrolarda mekanizmalarda köklü değişiklikler yapılmadığı sürece, geleceğin daha iyi olmasını kimse beklememelidir.

MTA'nın elinde atıl olarak bulunan eleman, alet, araç ve gereçten nasıl faydalanılır?

MTA Bölge Müdürlüklerinin Maden Dairesine devredilmesi fikrine katılır mısınız?

MTA'nın yürüttüğü hizmetlerden hangileri özelleştirilebilir?

MTA'nın çalışmalarını bugünkü şekliyle yürütmeye devam etmesinde fayda görüyor musunuz?

Doğrusunu isterseniz bu tür soruları fazla anlamlı bulmuyorum ve üzülyorum. Türkiye'ye çok şey vermiş bir kuruma, böylesi bir kurumda nice özverilerde bulunmuş çalışanlarına saygıdan uzak; onları bir faz-

lalık, birer asalak yerine koyan bir yaklaşım olduğunu düşünüyorum ve ünlü bir deyim ile "abesle iştigal" olarak görüyorum. Çünkü, yukarıda da ifade etmeye çalıştığım gibi, madenciliğimizin güçlendirilmesinde MTA yaşamsal bir öneme sahiptir. MTA ya da MTA gibi bir kuruluş olmadan madenciliğimizin güçlenebileceğini sanmıyorum. Fakat madenciliğimiz kendi kaderine terk edilecekse, edilmek isteniyorsa, o zaman tabii MTA yok edilebilir, mirası için de bir ya da birkaç varis bulunabilir. Ancak varisleri tayin etmek bize düşmese gerek. Ve herhalde bu Maden Dairesi olmamalıdır. Çünkü, gözden çıkarılmış bir sektöre, bölge örgütü olan bir Maden Dairesi fazla gelecektir. (Yıllarca sektörü "idare eden Daire 3-5 yıl daha dayanabilir.)

MTA'nın işlevlerini birden fazla kuruluş bünyesinde yürütme düşüncesinin de rasyonel olduğunu sanmıyorum. Yukarıda anlatılmaya çalışılan bütünsellikte, birbiri ile yakından ilişkili arama-araştırma-değerlendirme çalışmalarının ayrı ve bağımsız örgütler tarafından yürütülmeye çalışılması kırtasiyeciliği artıracak, koordinasyonu zorlaştıracak ve zama kaybına neden olacaktır. Bu bağlamda, kimilerinin savunduğu "Yer Bilimleri Ensittüsü" ve bunun devamı sayılabilecek sondajı ayrı, teknolojik araştırmaları ayrı, fizibilite çalışmalarını ayrı kuruluşlar bünyesinde yürütmeye çalışmanın, özellikle şu aşamada sorunu çözmek yerine, yeni sorunlar, yeni çözümsüzlükler üreteceğini düşünüyorum. Kaldı ki, bizim önümüzdeki sorun, yıllar içerisinde bilerek ya da bilmeyerek bitkisel hayata sokulan MTA'ya işlev kazandırma sorunudur. Bunun çaresi de parçalara ayırmak değil; bir an önce hayatîyet kazandıracak siyasal iradeyi ortaya koymak ve ardından da bütçe, yönetim, makine ve araç-gereçte iyileştirme yapmaktır. İşlevlerini yerine getirmeye başladıktan sonra etkinliği ve verimliliği artırmak için, daha ileri hedefler için çözümler önerilebilir. Yoksa koşulları hiç değiştirmeden MTA'yı on parçaya da ayırırsanız sonuç değişmeyecektir. Bu nedenle bu tür tartışmaların hedef saptırmaktan başka bir işe yaramadığını düşünüyorum. Buna izin verilmemelidir.

Özelleştirme düşüncesine gelince... Öylesine bir dönem yaşıyoruz ki, doğrularla yanlışlar, haklılarla haksızlar, sap ile saman birbirine karışmış. Bir yanda herkesin yakındığı ve hepsi de doğru olan olumsuzluklar; diğer yanda, medyanın oldukça etkili beyin yıkama operasyonu. Sonuç: Doğru bilgilere erişemeyen, bağımsız düşünme yeteneği körelen insanların, sürekli tekrarlanarak ezberletilen görüşleri refleks yargı olarak ifade etmesi. Türkiye'deki özelleştirme tartışmaları bunun en canlı örneği. Ve bu refleks yargı MTA için de gelişmiş galiba. Kendilerince nedenleri de var: Şunca sondaj kapasitesi, bunca araç-gereç ve nitelikli ele-

mana karşılık sıfır değilse de ona çok yakın bir üretim. Yazık değil mi bu toplumun kaynaklarına. Devletin bu işi yapamayacağı artık kanıtlanmış. Özel sektörün işbiririci, yaratıcı yanı da inkar edilemez vb.

Bu konuda söylenebilecek ilk şey; her derde devam söylemi için de sunulan özelleştirmenin aslında bir ekonomi politik tercih olduğudur. Ve bu tercih belirli odaklardan dünyaya dalga dalga yayılmaktadır. Bu tercihte verimlilik ile, etkinlik ile birebir ilişki aramak yanlıştır. Ayrıca bu kavramlar mülkiyet ilişkisinden bağımsız fakat yönetim ile doğrudan görev yapanların, görüş bildirirken kendilerini yalnızca bir ekonomi politik tercihe endekslemeleri yanlıştır.

Buradaki bir başka temel hata da şudur: Yıllar boyu yapılan yanlışlıklar, kasıtlı davranışlar sonucu ulaşılan toplumsal çürüme esas alınıyor; değişmez varsayılıyor ve bunların üstüne önermeler yapılıyor. Değişmez görünenler gerçekten değişmez mi? Yalnız politik tercihler, beceriksiz kadrola, kokuşmuş ilişkiler bu toplumun kaderi mi? Olur mu öyle şey? Aslında var olan durumdan toplum öylesine rahatsız ki, herkes "Değişim" sözcüğünden medet umar, politikacılar da tezgahlarının mostrasına bunu koyar oldular. Şimdilik sloganlarda yaşayan bu sihirli sözcüğün bir gün mutlaka fiiliyata dönüşeceğine inanıyorum. Çünkü insanlık bu çürümeyi uzun süre taşıyamaz.

Özelleştirme konusunda son olarak şunu söylemek isterim: MTA'nın özelleştirilebileceğini düşünemiyorum. Var olan ekonomik yapıda birçok kuruluşun özelleştirilmesinin rasyonelitesi vardır. Tercihe katılırız, ya da katılmayız ama, olabirirliği vardır. Fakat MTA'yı özelleştirmeye kalkmak irrasyonel bir tutumdur. DSİ Barajlar Dairesini özelleştirmeye kalkmak ne kadar rasyonel ise, MTA Sondaj Dairesi'nin özelleştirilmesi de o kadar rasyoneldir. Bu tür birimler, sistemin sürekliliği için, kendini yeniden üretebilmesi için vazgeçilmez kurumlardır. Kanımca en büyük talihsizlik de MTA'nın parsel parsel özelleştirilmesini savunanların sektör içinden, hele hele MTA yönetiminden gelebilmesidir. Hem devletin madenciliği desteklemesini isteyeceğiz, hem de bunun en önemli aracını elden çıkarmaya çalışacağız.

Sonuç olarak diyebilirim ki: Lütfen bırakalım MTA, MTA olarak kalsın; ama, MTA'da bu biçimiyle kalmasın. MTA'nın yok olması ile madenciliğimiz kurtulamayacak; ama, rehabilite edilmiş ve işlev kazandırılmış bir MTA'nın, madenciliğimizin kurtuluşunda önemli rolü olabilecektir.

Mehmet KAYADELEN